

ПРОБЛЕМИ ТА СУДЖЕННЯ

УДК 343.6

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.1>

С. Бабанін,

доцент кафедри кримінального права та кримінології
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННІЙ ТОРГІВЛІ АНАТОМІЧНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. Одним з ключових напрямків розвитку держави є вдосконалення системи охорони здоров'я. Як наслідок, початок ХХ століття знаменував для України і початок значних досягнень у трансплантології, яка є ефективним методом порятунку життя та відновлення здоров'я. Трансплантація є медичною процедурою, що полягає у пересадці органів або тканин від донора до реципієнта для заміни пошкоджених або несправних органів, які втратили свої функції через хвороби або інші фактори.

Сьогодні трансплантологія розвинулася у важливий напрям медицини, проте паралельно з цим з'явилася ціла індустрія торгівлі донорськими анатомічними матеріалами. Попит на органи продовжує зростати, а їх нестача стає все більш відчутною, що створює сприятливе підґрунтя для діяльності злочинних організацій. Незаконний бізнес з торгівлі органами є одним з найприбутковіших у світі. Потенційних донорів, переважно з країн третього світу, часто викрадають для вилучення органів, а іноді навіть вбивають заради цієї мети. У багатьох економічно відсталіх регіонах людей змушують продавати власні органи за мізерні кошти. У результаті формуються нелегальні ринки трансплантатів.

Законодавства більшості країн забороняють торгівлю людськими органами та тканинами, але, як свідчать дослідження, неодноразово фіксувалися випадки експорту органів за підробленими документами. Наприклад, було підтверджено факти продажу органів з країн Латинської Америки (Аргентина, Бразилія, Гондурас, Мексика і Перу) покупцям з Німеччини, Італії та Швейцарії.

Особливість трансплантації полягає в тому, що в традиційні відносини «лікар – пацієнт» вводиться третя сторона – донор, який сам не потребує медичної допомоги. Вилучення органів у живих донорів завжди супроводжується ризиком для їхнього здоров'я як під час операції, так і в майбутньому. Через це кримінальні правопорушення у сфері медичних послуг, зокрема у трансплантології, стали важливим напрямком злочинності. Незаконна торгівля людськими органами і тканинами залишається однією з найсерйозніших глобальних проблем сучасного світу, що спричиняє значні загрози для здоров'я, життя і гідності людей. Незважаючи на міжнародні зусилля запобігання цій протиправній діяльності, нелегальні ринки трансплантатів продовжують функціонувати, залучаючи вразливі верстви населення, особливо у країнах з низьким рівнем життя. Україна

також не є винятком, що пояснюється економічними труднощами та прогалинами у правовому регулюванні досліджуваного питання. На сьогоднішній день існує нагальна потреба в оптимізації національної системи запобігання та боротьби з незаконною торгівлею органами, шляхом імплементації міжнародних стандартів, вдосконалення законодавства та координації зусиль різних державних органів і міжнародних організацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання оптимізації запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини у межах своїх досліджень вивчала низка науковців, зокрема: Барсученко Ю., Венедиктов В., Гаркуша А., Головкін Б., Гринчак С., Гуторова Н., Жерж Л., Закалюк А., Ілляшенко О., Левченко К., Макаренко В., Мислива О., Мусієнко А., Панасицька О., Попова О., Тюріна В., Шкарупа В., Юзикова Н. та інші.

Метою статті є напрацювання шляхів оптимізації процесу запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини в Україні. З урахуванням міжнародного досвіду.

Результати дослідження. Запобігання кримінальним правопорушенням, як і злочинності загалом, може здійснюватися двома основними шляхами: через покарання за скоєні суспільно небезпечні діяння та через їх профілактику. Так, найбільш перспективним засобом запобігання злочинності є її попередження, що охоплює багаторівневу систему заходів і суб'єктів, зокрема: 1) виявлення та усунення причин злочинності і умов, що їй сприяють, а також ослаблення або нейтралізацію їх впливу; 2) виявлення ситуацій, які мотивують до скоєння кримінальних правопорушень, та усунення таких ситуацій у певних регіонах чи середовищах; 3) визначення груп населення з підвищеним кримінальним ризиком і зниження цього ризику; 4) ідентифікацію осіб з високою ймовірністю скоєння кри-

мінальних правопорушень та здійснення на них коригуючого впливу, а за потреби – й на їхнє оточення.

Зазначений підхід може бути застосовано і для профілактики кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконною торгівлею анатомічними матеріалами людини. Заходи для запобігання цьому виду кримінальних правопорушень можна поділити на загально-соціальні та спеціально-кримінологічні.

Аналіз системи загально-соціального запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини дозволяє стверджувати наступне.

Однією з головних причин існування незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини є дефіцит цих матеріалів. Для покращення ситуації в Україні прийнятий Закон «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17.05.2018 р., який ввів низку позитивних змін для ефективного впровадження трансплантації як методу лікування [1].

Також у запобіганні незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини важливу роль відіграє міжнародна співпраця, адже досліджуваний вид злочинності має транснаціональний характер. Співпраця може включати обмін інформацією, прийняття нормативних актів, проведення спільних заходів між правоохоронними органами та іншими державними і недержавними структурами, що спеціалізуються на проблемах торгівлі анатомічними матеріалами людини. Програми протидії незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини та підтримки потерпілих, розроблені однією країною, можуть бути адаптовані й в інших державах [2, с. 178].

Окрім цього запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини включає комплекс просвітницьких заходів, які мають на меті інформування громадськості про проблему торгівлі людськими органами та заходи держави з протидії

цьому явищу. До таких дій належать дослідження та інформаційні кампанії за участі ЗМІ, адже суспільство має усвідомлювати небезпеку транснаціональної злочинності загалом та конкретні загрози, пов'язані з незаконною торгівлею анатомічними матеріалами людини. Важливою є співпраця держави з громадськістю, недержавними організаціями та медіа. Інформаційні програми мають висвітлювати небезпеку з якою стикаються донори, які погоджуються на продаж своїх органів, а також реальні дані про масштаби незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. Потенційні донори повинні розуміти, що, продаючи свої органи, вони отримують лише незначну частку грошей, які залишаються у організацій, що займаються незаконною трансплантацією [3, с. 33].

Суспільству необхідно донести загрозу, яку становлять кримінальні структури, пов'язані з незаконною торгівлею анатомічними матеріалами людини. На рівні держави важливо розвивати пропаганду трупного донорства, роз'яснювати моменти, пов'язані з визначенням смерті мозку та процедури її встановлення, а також розвивати почуття альтруїзму і жертвовності для підтримки ідеї пожертвування анатомічних матеріалів після смерті.

Також до загально-соціальних заходів належить соціально-економічний комплекс заходів, спрямований на послаблення факторів, що збільшують вразливість людей перед незаконною торгівлею анатомічними матеріалами, таких як бідність, низький рівень розвитку та нерівні можливості. Політика, спрямована на підвищення освітнього та професійного рівня населення, є важливою складовою цих заходів. Програми, що забезпечують базову освіту та професійну підготовку, допомагають запобігти потраплянню людей у вразливі ситуації та зменшують ризики виникнення нових жертв серед уразливих верств населення.

До комплексу заходів соціального спрямування належить також підвищення обізнаності та професійної компетентності працівників правоохоронних органів та інших державних структур, які займаються запобіганням незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини. Для цього недержавні організації, навчальні заклади та міжнародні агенції проводять наукові конференції, що допомагають донести до правоохоронців важливість проблеми та формувати необхідні правові концепції. Такі заходи дозволяють змінити ставлення до проблеми, виробити взаємодію і розробити нові законодавчі ініціативи.

Поряд із загально-соціальними заходами запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини застосовуються також спеціально-кримінологічні. Вони відрізняються вузькою спрямованістю на запобігання злочинності, поєднуючи в собі виховні, профілактичні, соціальні та правові впливи, які реалізуються спеціальними суб'єктами, що мають відповідні повноваження. Важливо, щоб загально-соціальні та спеціальні заходи запобігання працювали у комплексі, оскільки це підвищує ефективність такого запобігання. В Україні повноважним органом протидії незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини є Департамент міграційної поліції у складі Національної поліції України.

Нині основна увага в заходах запобігання спрямована на захист і допомогу потерпілим від кримінальних правопорушень, пов'язаних з незаконною трансплантацією, проте бракує програм, що безпосередньо орієнтовані на попередження таких дій.

Протиправна діяльність у сфері незаконної трансплантації включає декілька етапів. Вбачається логічним, щоб спеціалізовані підрозділи правоохоронних органів розкривали усю систему цих кримінальних правопорушень відповідно до етапів їх реалізації. Однак наразі правоохоронні

органи здебільшого зосереджені на виявленні окремих стадій кримінальної протиправної діяльності у досліджуваній сфері, таких як вербування донорів або незаконне перевезення їх через кордон, а також на викритті клінік, де, ймовірно, проводяться незаконні медичні операції. Проте розслідування часто не доходять до встановлення організаторів та співучасників, через що діяльність таких організацій продовжується.

Для ефективного запобігання важливим є оперативне реагування на повідомлення та заяви про випадки незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. Оскільки такі ініціативи від громадян трапляються нечасто, необхідно накопичувати практичний досвід взаємодії зі свідками, інформаторами та заявниками. Повідомлення можуть надходити від самих жертв, свідків, родичів, представників ЗМІ, державних і недержавних організацій, а також від працівників різних правоохоронних структур, як-от прокуратура, СБУ, митні органи. Якісне реагування на ці повідомлення є важливим кроком ефективного запобігання злочинам.

Ще одним спеціальним заходом є моніторинг та аналітична оцінка ситуації, яка включає аналіз таких об'єктів як трудова міграція та виїзд громадян за кордон, рівень криміналізації, діяльність державних і приватних клінік, що можуть вербувати донорів та реципієнтів, а також осіб, які шукають дітей для усиновлення в дитячих закладах. Здійснення такого аналізу дає правоохоронним органам змогу визначити пріоритетні напрями роботи щодо запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини.

Міжнародна співпраця також відіграє ключову роль у запобіганні незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини та загалом у сфері запобігання незаконній трансплантації. Така співпраця може включати обмін оперативною інформацією щодо торгівлі людьми та анатоміч-

ними матеріалами, обмін практичним і правовим досвідом, проведення спільних конференцій і брифінгів, надання правової допомоги (наприклад, екстрадіція), спільні заходи з протидії транснаціональним злочинним організаціям та виконання запитів для проведення обшуків, допитів свідків, збору доказів [4].

Серед заходів, спрямованих на запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини, важливе місце займає контроль кіберпростору. В умовах сучасності злочинні організації активно використовують новітні технології, зокрема, Інтернет для забезпечення анонімності своїх дій, що суттєво ускладнює процес доведення їхньої вини. У мережі сьогодні можна знайти сотні оголошень про намір купити анатомічні матеріали або пропозиції продажу від потенційних донорів. Є випадки, коли донори навіть виставляють свої органи на продаж на таких платформах як eBay. У Китаї, наприклад, популяризували ідею «Продай нирку, купи новий iPad».

Прикладом контролю Інтернет-простору є діяльність кіберцентру (U.S. Customs Cybersmuggling Center) при митній службі США. Ця служба щоденно моніторить інтернет-ресурси, що можуть використовуватися для експлуатації людей, та співпрацює з правоохоронними органами для встановлення організаторів незаконної діяльності, включаючи торгівлю людьми для нелегальної трансплантації [5].

Для підвищення рівня кібербезпеки в Україні важливим є удосконалення вітчизняного законодавства, яке має адаптуватися до швидкого розвитку кіберзагроз. Першочерговими кроками є посилення законодавчих норм щодо захисту персональних даних, підвищення відповідальності за кіберзлочини, а також створення регуляторної бази для кіберзахисту критичної інфраструктури. Особливу увагу слід приділити забезпеченню

чітких вимог до кібербезпеки державних і приватних установ, розробити стандарти реагування на кіберінциденти та інтегрувати систему обміну інформацією про загрози між державою та бізнесом [6]. Це дозволить зміцнити національну кібербезпеку, знизивши ризики для економіки та безпеки країни. Для ефективного розвитку програм підтримки добровільного донорства необхідно впровадити заходи, що запобігають шахрайству та маніпуляціям, пов'язаним із донорством. До таких заходів доцільно віднести наступні.

1. Створення прозорих умов для добровільного донорства. Усі етапи процесу донорства мають бути чітко регламентовані та прозорі для громадян, щоб виключити ризики маніпуляцій. Розробка детальних інструкцій і пояснень, доступних для потенційних донорів, допоможе усвідомлено приймати рішення і уникати шахрайських схем.

2. Інформування про права донорів. Проведення інформаційних кампаній для роз'яснення прав донорів, можливих ризиків, а також юридичних і медичних аспектів донорства. Це допоможе зменшити кількість випадків, коли донори стають жертвами обману через нестачу інформації або хибні обіцянки.

3. Створення офіційних реєстрів донорів. Введення реєстру добровільних донорів, де громадяни можуть зареєструвати свою згоду на донорство, допоможе знизити ризик шахрайства. Такий реєстр має бути надійно захищеним, щоб гарантувати безпеку персональних даних та уникнути їх використання третіми особами з незаконною метою.

4. Підвищення безпеки медичних процедур. Запровадження додаткових перевірок медичних закладів, що займаються донорством і трансплантацією, забезпечить безпеку донорів. Медичні працівники мають проходити обов'язкову атестацію для роботи з донорами та реципієнтами,

а клініки – відповідати підвищеним вимогам.

5. Система анонімних скарг і консультацій для донорів. Створення безпечного механізму подання анонімних скарг та можливість отримання безкоштовних консультацій дозволить донорам звертатися до компетентних органів у разі підозр на шахрайство чи порушення прав. Спеціальні консультаційні служби допоможуть донорам зрозуміти свої права та уникнути обману.

6. Посилення відповідальності за шахрайство у сфері донорства. Посилення покарань для осіб і організацій, що займаються шахрайством у сфері донорства, стимулюватиме дотримання закону та етичних норм. Суворе покарання для порушників сприятиме зниженню ризиків для донорів і забезпеченню прозорості донорських процесів.

7. Розвиток програм підтримки добровільного донорства в поєднанні з механізмами захисту донорів від обману сприятиме підвищенню рівня довіри до системи донорства, зменшенню незаконних маніпуляцій і підтримці законних та етичних стандартів.

Висновки. Заходи запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини за своєю спрямованістю та змістовним наповненням поділяються на загально-соціальні та спеціально-кримінологічні.

Загально-соціальні заходи спрямовані на усунення причин і умов, що сприяють виникненню незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. Вони включають широко-масштабні дії, такі як поліпшення економічного становища населення, зміцнення системи охорони здоров'я, формування етичних стандартів у медичній та юридичній сферах. Ці заходи також передбачають інформаційно-просвітницькі кампанії, які підвищують обізнаність суспільства щодо правових та етичних аспектів трансплантації.

Спеціально-кримінологічні заходи мають більш цілеспрямований характер і включають комплекс профілактичних, виховних, правових та соціальних методів, які здійснюються спеціалізованими органами, такими як правоохоронні органи, державні медичні установи та контролюючі інституції. Ці заходи передбачають жорсткий нагляд за діяльністю медичних закладів, моніторинг законності операцій з трансплантації, виявлення та ліквідацію каналів незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини, а також регулярне підвищення кваліфікації медичного персоналу щодо дотримання правових норм.

Впровадження обох видів заходів є необхідним для створення комплексної системи запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини, що сприяє підвищенню рівня правопорядку та захисту прав людини.

Стаття присвячена дослідженню проблемних питань незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. Доведена важливість впровадження в Україні сучасних міжнародних стандартів та практик запобігання цьому кримінальному правопорушенню. Визначається, що торгівля анатомічними матеріалами людини є однією з найнебезпечніших форм організованої злочинності, яка здатна спричинити значну шкоду життю, здоров'ю та гідності людини. Ця проблема має глобальний характер і вимагає міжнародного співробітництва для її ефективного вирішення. Автор підкреслює важливість вивчення іноземного досвіду з метою його адаптації до українських реалій. Розглядаються потенційні труднощі, які можуть виникнути при впровадженні зарубіжних практик, зокрема, культурні, правові, фінансові відмінності, невідповідність місцевим соціальним умо-

вам, а також можливі політичні та бюрократичні перешкоди. У статті наведено приклади країн, які зіткнулися з проблемою незаконної торгівлі органами людини та успішно впровадили відповідні законодавчі та організаційні механізми для її подолання. Окрім цього наголошено на необхідності комплексного підходу до протидії торгівлі органами та тканинами, який включає вивчення найкращих світових практик та гармонізацію українського законодавства з міжнародними стандартами. Така інтеграція системи охорони здоров'я України у світовий правовий простір є важливим кроком для ефективного вирішення проблеми незаконної торгівлі анатомічними матеріалами людини. При цьому підкреслюється важливість впровадження зарубіжного досвіду з урахуванням національних умов та особливостей досліджуваного діяння. Комплексний підхід, який поєднує міжнародний досвід та адаптацію законодавства до українських реалій, здатний забезпечити ефективність запобігання незаконній торгівлі анатомічними матеріалами людини і сприятиме інтеграції України у світову правову систему.

Ключові слова: анатомічні матеріали людини, органи, тканини, трансплантація, незаконна торгівля, зарубіжний досвід.

Babanin S. Ways to optimize the prevention of illicit trade in human anatomical materials

The article examines the acute problem of illicit trafficking in human organs and tissues and emphasizes the importance of implementing modern international standards and practices in Ukraine to combat this offense. It is determined that trafficking in organs and tissues is one of the most dangerous forms of organized crime that causes serious harm to

human life and dignity. This problem is global in nature and requires international cooperation for its effective solution. The author emphasizes the importance of studying foreign experience in order to adapt it to Ukrainian realities. The author discusses the potential difficulties that may arise when implementing foreign practices, including cultural, legal, and financial differences, inconsistency with local social conditions, and possible political and bureaucratic obstacles. The article provides examples of countries that have faced the problem of illicit trafficking in organs and have successfully implemented appropriate legislative and organizational mechanisms to overcome it. In addition, the author emphasizes the need for a comprehensive approach to combating trafficking in organs and tissues, which includes the study of best international practices and the harmonization of Ukrainian legislation with international standards. Such integration of Ukraine's healthcare system into the global legal space is an important step to effectively address the problem of illicit trafficking in human organs. It emphasizes the importance of a cautious approach to the implementation of foreign experience, taking into account local conditions and peculiarities. Only a comprehensive approach that combines international experience and adaptation of legislation to Ukrainian realities will be able to ensure an effective fight against smuggling of transplant organs and facilitate Ukraine's integration into the global legal system.

Key words: organs, tissues, transplants, trade, foreign experience, international standards, implementation of legislation.

Література

1. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. БД «Законодавство України» ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19> (дата звернення: 31.10.2024).

2. Мислива О. О. Кримінально-правова характеристика та запобігання незаконній діяльності у сфері трансплантації : монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ДДУВС, 2019. 220 с.

3. Гаркуша А. Г., Ткач Ю. О. Особливості кваліфікації порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини (ст. 143 КК України) : метод. рек. А. Г. Гаркуша, Ю. О. Ткач. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 36 с.

4. Федченко В., Гаркуша А., Бадалова Т., Ткач Ю. Окремі проблемні питання здійснення екстрадиції у злочинах, пов'язаних із незаконною трансплантацією анатомічних матеріалів людини. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 2 (123). С. 309-320.

5. U.S. Customs Cybersmuggling Center: U.S. Department of Justice OFFICE OF JUSTICE PROGRAMS. URL: <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/us-customs-cybersmuggling-center> (дата звернення: 31.10.2024).

6. Лісіцина Ю. О. Порушення встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини та насильницьке донорство: кримінально-правова та кримінологічна характеристика : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2016. 250 с.

